

Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muoto- rakenteesta

(Esitetty pääkohdittain virkaanastujaisesityksenä Helsingin yliopistossa 6. 2. 1957.)

Suomalais-ugrilaisen kielikunnan jäseniä yhdistää monin tavoin havaittava sukulaisuus. Tämän tosiasian selitykseksi lausui E. N. SETÄLÄ: »Suomalais-ugrilainen kielisukulaisuus ei ole muuten mahdollinen, kuin että kerran on ollut olemassa suomalais-ugrilainen kantakieli, pääasiallisesti yhtenäinen kielimuoto, josta nykyiset kielimuodot ovat johtuneet ja josta ne ovat säilyttäneet meidän päiviimme ainakin kielen rakennuksen pääpiirteet ja muutakin yhteistä ainesta.»¹ Setälän mielestä oli selviö sekin, että rinnan suomalais-ugrilaisen kantakielen kanssa on oletettava tätä kieltä puhunutta suomalais-ugrilaista kantakansaa ja että vielä varhaisempana aikana on ollut olemassa suomalaisugrilaissamojedilainen l. uralilainen kantakieli ja -kansa.

Nämä luonnollisilta tuntuvat päätelmät eivät ole viime aikoina saaneet aivan yksimielistä kannatusta. Venäläisen D. V. BUBRIHIN 1940-luvulla esittämän teorian mukaan suomalais-ugrilaiset kielet olisivat kehkeytyneet erisukuisten kielten keskinäisistä kosketuksista. Jotkut muukalaiset heimot olisivat omaksuneet suomalais-ugrilaisen kielen, toisaalta olisi tapahtunut suomalais-ugrilaisten väestöryhmien sulautumista muihin heimoihin. Kosketusten aiheuttamaa kielellistä sekaantumista Bubrih arvelee saattaneen tapahtua myös suomalais-ugrilaisten väestöryhmien sisäisenä, jolloin samaa alkuperää olevat kielet olisivat sekaantuneet toisiinsa, joidenkin näin syntyneiden kielten jakautuessa taas murteiksi ja kieliksi.² Täten siis suomalais-ugrilaisia kieliä ei kävisi perinnäiseen tapaan katsominen yhtenäisen kantakielen jatkajiksi. Vakuuttavia todistuksia näkemyksensä tueksi Bubrih ei ole esittänyt eikä olisi voinutkaan esittää. Sopiit tietenkin ajatella, että suomalais-ugrilaisen alueen pohjoislaidalla olisi jo varhain oltu samojedeihin samanlaisessa kosketuksessa, kuin joka myöhempinä aikoina on johtanut varsin lukuisien lainasanojen omaksumiseen puolin ja toisin, mutta ainakaan tutki-

¹ Suomen suku I 120.

² Ks. Sovetskoje Finnougorskoje jazыkoznanije. Leningradskij Universitet, Vostošnyj Institut: Utšenyje zapiski, Serija vostokovedčeskih nauk 2: 1; vrt. Izvestija Akademii Nauk SSSR: Otdelenije literatury i jazыka VII 511—517.

muksen nykyvaiheessa emme pysty tuollaisia ikivanhoja lainasuhteita osoittamaan. Vielä löyhemmäksi jää Bubrihin oletus suomalais-ugrilaiden ja tuntemattomien »hyperborealaisten» kielten kontakteista. Suomalais-ugrilaiden ja indoeurooppalaisten kielten jo hyvin vanhoja kosketuksia ei kukaan kiistä, mutta millä tavalla ne vastustaisivat yhtenäisen suomalais-ugrilaisen kantakielen oletusta?

Bubrihin kontaktiteoria ei näy saaneen sanottavaa vastakaikua Neuvostoliitossakaan, jossa sitä on v. 1950 tapahtuneen kielitieteellisen suunnanmuutoksen jälkeen päinvastoin kritikoitu kvasitieteellisen marrilaisuuden teorioihin pohjautuvana.³ Mahdollista on, että Bubrih on lisäksi tuntenut ainakin N. S. TRUBETZKOYN v. 1939 postuumina ilmestyneessä, melkoista huomiota herättäneessä artikkelissaan Gedanken über das Indogermanenproblem⁴ esittämän, indoeurooppalaisen kielikunnan syntyä koskevan teorian, jota Bubrihin ajatuksenkulut suuresti muistuttavat. Trubetzkoy ei pidä indoeurooppalaisen kantakielen oletusta välttämättömänä, vaan sanoo olevan ajateltavissa, että »indogermanaisten kielihaarojen edeltäjät eivät alunperin olleet toistensa kaltaisia, mutta ovat alituisen kontaktin, molemminpuolisen vaikutuksen ja lainakosketusten kautta vähitellen huomattavasti lähentyneet toisiaan, tulematta silti koskaan keskenänsä aivan identtisiksi.» Samansuuntaista ajattelutapaa on jo aikaisemmin edustanut HUGO SCHUCHARDT⁵, ja nykyisten indogermanistien keskuudessa Trubetzkoylla näkyy olevan kannattajia⁶ melkoinen joukko. Suomalais-ugrilaisella alalla on Bubrihin jälkiä kulkenut V. TAULI parissa äskettäin ilmestyneessä kirjoituksessaan.⁷ Perustelemattomia hypoteeseja pitemmälle Taulikaan ei pääse. Hänen mainitsemansa, eri suomalais-ugrilaiden kielten sanastossa ja lauserakenteessa ilmenevät indoeurooppalaiset tai turkkilaiset vaikutukset ovat ennestään tuttuja eikä niillä ole yhteyttä kysymykseen, millaista vanhin suomalais-ugrilainen kielimuoto on ollut ja missä olosuhteissa sitä on puhuttu. Bubrihin olettamaa hyperborealaista vaikutusta vastaa Taulilla lapissa, obinugrilaisissa ja samojedikielissä mukahavaintava »arktinen komponentti», joka toisaalta esiintyisi myös paleosiperialaisissa ja eskimokieliissä. Tauli on ottanut täydestä romanttiset kuvitelmat, joiden mukaan lapista pitäisi löytyä, sopusoinnussa lappalaisten rodullisen erikoislaadun kanssa, tämän kielen lähimmille sukukielille, so.

³ Vrt. esim. HAJDÚ A magyarság kialakulásának előzményei 67, alam. 13.

⁴ Acta Linguistica I 81—89.

⁵ Ks. esim. artikkelia Sprachverwandtschaft (Sitzungsberichte der Königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1917, ss. 518—529).

⁶ Näistä ks. esim. Nordisk Familjebok 10 (4. painos), palsta 928; V. TAULI Ural-Altäische Jahrbücher XXVII 8, alam. 5 sekä Virittäjä 1956 ss. 302—307.

⁷ UAJb. XXVII 7—31 sekä Vir. mp. Taulia vastaan on Bo WICKMAN kohdistanut arvostelua Vir. 1956 ss. 85—87.

itämerensuomelle ja mordvalle, perimmältään vieraita piirteitä. Mekaanisesti rinnastellessaan toisistaan hyvinkin etäällä sijaitsevien kielten rakenneyhtäläisyyksiä hän taas mordvan osalta päätyy olettamaan yhteyksiä, joiden sijoittaminen johonkin tiettyyn aikaan ja paikkaan tuntuu suoranaiselta ajatusmahdottomuudelta; on nim. huomattava, että kyseiset mordvan luonteenomaisuudet ovat perin läpinäkyvästi suhteellisen myöhään kehittyneitä.

Kontakti- l. assimilaatioteorian kelpoisuutta arvosteltaessa tulee ennen muuta kysyä: onko ajateltavissa, että kahden erilaisen kielen kosketuksista voi syntyä uusi kieli, joka omaksuu kieliopillisen runkonsa ainekset yhtäläisesti kummaltakin taholta?

Suomalais-ugrialaisten kielten piirissä tavataan runsaasti vierasperäisiä substantiiveja, verbejä ja partikkeleita, edelleen käänöslainoja sekä muiden kielten vaikutukseen perustuvia morfologisia ja syntaktisia rakenteita. Jos tarkastelemme esim. tšeremisiä, joka yli vuosituhannen ajan turkkilaisen kielten, nim. tšuvassin ja tataarin, naapuruuksessa olleena on kielellisten vuorovaikutusten kannalta erittäin antoisa tutkimuskohde, niin havaitsemme sen saaneen useassa suhteessa miltei sekakielen leimaa. Tšeremissin sanasto on tulvillaan tšuvassilaisia ja tataarilaisia lainoja, äänneistössä on tapahtunut samoja muutoksia kuin turkkilaisella taholla, kaasussyntaksi sisältää selviä turkkilaisia piirteitä, tempusten käyttö on kokonaisuudessaan hyvin samanlainen kuin mainituissa naapurikielissä, sellainen verbien syntaktisen käytön luonteenomaisuus kuin kaksoisverbit, joista toinen on toisen määräyksenä, osoittaa turkkilaisen konverbirakenteen siirtymistä suomalais-ugrilaiselle pohjalle, onpa tšeremississä tšuvassista lainautuneita substantiivien ja verbien johtimiakin. Kaikesta tästä huolimatta tšeremissin sijapäätteet, possessiivisuffiikit, persoonapäätteet, tempusten ja modusten tunnuksot sekä pronominit, ts. ne kieliopilliset perusainekset, jotka kielten alkuperää selvittäessä eniten painavat, ovat omaperäisiä, vanhaa suomalais-ugrialaista perintöä. Aivan vastaavasti on esim. indoeurooppalaisella taholla todettu, etteivät laaja-alaisintaan lainakosketukset yleensä pysty siirtämään taivutusopillisia aineksia kielimuodosta toiseen. Emme voi siis tulla muuhun tulokseen, kuin että eri kielistä tehdyt faktilliset havainnot ovat Trubetzkoy'n ja Bubrihin teorioita vastaan.

Trubetzkoy on epäilemättä ollut selvillä kontaktiteoriaansa perusehekkoudesta, mutta hän on koettanut päästä pälkäästä väittämällä rohkeasti, että varsinkin alhaisilla kehitysasteilla kaikki inhimillisen puheen ainekset ovat lainautuvia. Tästä todistamattomasta väitteestä on eräs hänen arvostelijoistaan, PAUL THIEME, sanonut jyrkästi, että se on kuolemansynti kaiken historioivan kielentutkimuksen tärkeintä periaatetta vastaan, jonka mukaan »meidän on käsitettävä vanhojen ja esihistoriallisten kielten kehitys tarkoin yhdenmukai-

seksi nykykielten kehityksen kanssa».⁸ Thieme, joka voi oman mielipiteensä tueksi luetella monien maineikkaiden kielentutkijain tuloksia, katsoo Trubetzkoy'n palanneen 18. vuosisadalla vallinneisiin käsityksiin.

Ihan kirjaimellisesti ei teesiä taivutuselementtien lainautumattomuudesta ole käsitettävä. Niinpä suomalais-ugrilaiselta taholta saatavien esimerkkien valossa sitä nähtävästi on syytä modifioida siten, että kahden sukulaiskielen välillä myös tällaista lainausta voi vaivattomasti tapahtua, mikäli kyseiset kielet muotorakenteeltaan muutenkin liittyvät läheisesti toisiinsa. Itämerensuomen ja lapin suhde on siitä erikoinen, että ilman erityistä harjaannusta näiden kieliryhmien edustajat eivät alkuunkaan kykene ymmärtämään toistensa puhetta, mutta suomalais-lappalaisten satojen yhteisten sanojen ja kymmenissä laskettavien yhteisten taivutusmuotojen identtisyys voi kielten äännevastaavuuksista perillä oleva oitis todeta, ikäänkuin dešifroimalla jota-kin salakirjoitusta koodin mukaan äänne äänneeltä toiseen kirjoitusasuun. Hämmästyen joutuu lappalaisten parissa toisinaan panemaan merkille, mitenkä älykkäät kaksikieliset yksilöt jo pienestä pitäen tämän »koodin» vaistonvaraisesti hallitsevat. V. 1931 huomautti Inarin Lemmenjoella 12-vuotias poika, että lp. *gápper* 'lakki' on sama sana kuin sm. *kypärä*. Näissä olosuhteissa ei ole kumma, että lapin kielen taivutussysteemi on saattanut omaksua itämerensuomesta yhtä ja toista, nojautuen kummallekin kieliryhmälle jo entuudestaan yhteisten muotojen tarjoamaan malliin. Venäjänlapin *t*-instrumentaalia (esim. lpKo. *tšälmel* 'silmin', T *qkšqa* 'kirveellä') on varmaan syytä pidetty karjalan *lla-*, *llä-*päätteiseen adessiiviin perustuvana. Samalla alueella tavataan muualla lapissa tuntematon verbien persoonaton passiivi, joka sekin lienee karjalaisperäinen. Sen precensin tunnus *t* (esim. lpKo. Nrt. *var^dtšje't* 'vartioidaan', Kld. *pöre't* 'syödään', T *šile^dt* 'pyydystetään') näyttäisi olevan karj. *tah-*, *täh-*päätteestä (esim. *poatah* 'paetaan', *lähetäh* 'lähdetään') loppuheiton kautta kehittynyt, eikä liene liian rohkeata otaksua, että sen imperfektin tunnuksessa *š* (esim. Nrt. *pa²kkš* 'käskettiin', Kld. *pörreš* 'syötiin', T *šijleš* 'pyydystettiin') puolec karj. *utih-*päätteestä (esim. *poattih*, *lähettih*) abstrahoitu loppu-*h*, joka olisi lapille yleiseen tapaan substituoitu *š*:llä ja liitetty imperfektivartalon supistumamuotoon mallina sg. 1., 2. p. ja du. pl. 3. p. muodot. Samantapainen tilanne kuin lapin ja itämerensuomen välillä näyttää vallinneen vogulin pohjoismurteiden sekä läheisen naapuri- ja sukulaiskielen ostjakin kesken. Pohjoisvogulien lauluissa ilmaantuu vahva ostjakkilainen vaikutus; sikäläisessä runokielessä ovat mm. eräät ostjakkilaiset possessiivisuffiksit vallanneet maaperää, kuten MATTI LIIMOLA on todennut.⁹

⁸ Die Heimat der indogermanischen Gemeinsprache (Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz: Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1953, Nr. 11, ss. 593—594).

⁹ SUSA 58: 3 ss. 45—65.

Yllä kosketeltuja tapauksia teoreettiselta kannalta paljon merkittävämpiä ovat juuri sellaisissa aineksissa kuin taivutuspäätteissä ja pronomineissa suomalais-ugrilaiden ja eräiden muiden kielikuntien, kuten indoeurooppalaisten ja altailaisten kielten sekä koillisiperialaisen jukagiirin kielen, välillä havaittavat, tosin melko harvalukuiset yhtäläisyydet. Kolmesta vaihtoehdosta, että ne perustuvat sattumaan, alkusukulaisuuteen tai lainakosketuksiin, näyttäisi viimeksi mainittu olevan edellä esitetyn nojalla vähiten todennäköinen. Jos kaikkia yhtäläisyyksiä ei voida selittää sattumanvaraisiksi (äänesymbolismin perustuviksi), lienee siis periaatteessa vastattava myöntävästi vanhaan kiistakysymykseen, onko mahdollista, että uralilainen, indoeurooppalainen sekä eräät muutkin kielikunnat tai -ryhmät polveutuvat yhteisestä alkukielestä, joka ajallisesti sijoittuu epämääräiseen kaukaisuuteen uralilaisen kauden taakse.

*

Käsitystä suomalais-ugrilaisesta kantakielestä, josta nykykielet ovat eri vaiheiden kautta kehittyneet, ei siis ole voitu horjuttaa. Kielellisten tosiasiain tukema kantakielen oletus on sitä paitsi systemaattisen kielenvertailun kannalta monella tavoin tarpeellinen. Vaikka vertailevan fennougristiikan tulee historioivien päätelmiensä lopputavoitteeksi asettaa kantakielessä vallinneiden suhteiden valaiseminen, tuon kielimuodon rekonstruointi ei ole mahdollista. Sen äännekannasta pystyttäneen aikanaan luomaan jotensakin tarkka kuva, morfologian kohdalta vastaavan tavoitteen saavuttaminen näyttää ainakin tällä hetkellä osittain kohtaavan suuria vaikeuksia, ja kaikkein työläintä on tehdä johtopäätöksiä kantakielen syntaktisesta rakenteesta, näin siitähän huolimatta, että vertailevan suomalais-ugrilaisen lauseopin tutkimus on kahden viimeisen vuosikymmenen aikana voimakkaasti edistynyt. Rekonstruktioyritysten tiellä olevista esteistä mainittakoon tässä vain pari olennaista. Kantakieli, jota mahdollisesti on puhuttu laajalla maantieteellisellä alueella, on varmaan ainakin myöhemmällä asteellansa ollut nykykielten tavoin jakautuneena murteisiin, joiden välisiä eroavuuksia on saattanut periytyä meidän päiviimme. Toiseksi lienevät uusia muotoja kehittäneet luomisprosessit häivyttäneet eri kielistä tärkeitäkin kantakielen piirteitä joko kokonaan tai rajoittaen ne rudimentteina niin suppealle alalle, että niiden suomalais-ugrilaisen alkuperän kiistattomaan toteamiseen ja todistamiseen ei kielentutkimuksella ole keinoja.

Suomalais-ugrilaisen kantakielen rakenteesta ovat yleiskatsauksia julkaisseet E. N. SETÄLÄ Isoon Tietosanakirjaan laatimissansa artikkeleissa¹⁰ sekä JÓZSEF SZINNYEI tunnetuissa unkarin- ja saksankielisissä suomalais-ugrilai-

¹⁰ Suomalais-ugrilaiset kielet, IT IX, palstat 299—309; Uralilaiset kielet, ibid. X, palstat 248—250.

sen kielitieteen käsikirjoissaan.¹¹ Kumpikin tutkija on ymmärrettävää varovaisuutta noudattaen rajoittunut käsittelemään vain äänne- ja muoto-oppia. Niin Setälän suppeaa kuin Szinnyein huomattavasti yksityiskohtaisempaa esitystä on edelleenkin pidettävä ansiokkaana, mutta eräissä kohdin nykyinen tutkimus voinee täydentää heidän tuloksiansa tai asettua kokonaan toiselle kannalle.

Junggrammaattisen tutkimussuunnan valtakaudella oli meillä kuten muual-
lakin suurimman huomion kohteena äännehistoria, jonka alalla kielitiede on kypsytännyt varmimmat menetelmänsä. Suomalais-ugrilaisen kantakielen konsonantistosta on aikoja sitten osoitettu, että se sisälsi varmasti lähes parikymmentä yksinäiskonsonanttia sekä ainakin kolme geminaattaa, nim. klusiilit *kk*, *tt* ja *pp*; siis oli erikseen lyhyt ja pitkä kvantiteettisarja. Lisäksi esiintyi suuri määrä konsonanttiyhtymiä. Viimeksi mainittujen erikoisen alaryhmän muodostivat affrikaatat, so. samaan tavuun kuuluvina ääntyneet *t:n* ja sibilantin yhtymät. Paitsi lyhyitä *l* kvantitatiivisesti yksinäiskonsonanttien veroisia affrikaattoja näyttää tietyin rajoituksin tavatun myös pitkiä *l* geminoituneita. Joku aika sitten esitetty teoria, että kantakielessä ei olisi laisinkaan ollut geminaattakonsonantteja, vaan ainoastaan lyhyt kvantiteettisarja¹², osuu selvästi harhaan. Tosin alkuperäiset geminaatat ovat itämerensuomalais-lappalaista ryhmää lukuunottamatta kaikkialla myöhemmin lyhentyneet, mutta niissäkin kielissä, joissa näin on tapahtunut, suomalais-ugrilaiden yksinäis- ja geminaattaklusiilien edustajat ovat säilyneet erillensä; alkuperäinen kvantiteettiero on nim. muuntunut kvalitatiiviseksi. Ainoana poikkeuksena ovat obinugrilaiset ostjakin ja vogulin kielet, joiden äänteistössä yksinäis-*t* ja -*p* ovat langenneet yhteen vastaavien geminaattojen edustajien kanssa; alkup. *k:n* ja *kk:n* jatkajat ovat täälläkin kehittyneet eri suuntiin.

Setälä katsoi, yhtyen YRJÖ WICHMANNiin¹³, että kantakielessä on tavattu mm. soinnilliset sibilantit *z*, *ž* ja *ž* sekä klusiilit *b*, *d*, *g*, eikä vain sanan sisällä, missä asemassa ne tosiaan ovat olleet mahdollisia sikäli kuin kantakieli on tuntenut astevaihtelun, vaan myös sanan alussa. Tällaiset äänteet ovat ominaisia permiläisille kielille ja unkarille, ja niiden konsonanttisuhteisiin ko. teoria nojautuukin. On yritetty löytää yhteisiä permiläis-unkarilaisia sanoja, joissa esiintyisi sananalkuinen soinnillinen sibilantti tai klusiili, mutta todistusvoimaisten etymologiain puutteessa päädyttiin myöhäsyntyisten deskriptiivis-onomatopoeettisten ainesten rinnasteluun. Permiläis-unkarilainen äänneyhtäläisyys selittyy ja on selitettävä kummallakin taholla kielten omien

¹¹ Magyar nyelvhasonlítás (us. painoksia); Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft (2. p. 1922).

¹² W. STEINITZ Geschichte des finnisch-ugrischen Konsonantismus, esim. taulukko s. 38.

¹³ FUF XI 173—290.

konsonanttisysteemien puitteissa tapahtuneen rinnakkaiskehityksen tulokseksi. Kantapermissä ovat sanansisäiset vokaalienväliset sibilantit soinnillistuneet ja unkarissa kehittyi sanansisäinen *z* alkuperäisestä *t*:stä; molemmissa kieli-muodoissa syntyivät sanansisäiset soinnilliset klusiilit (ainakin perm. taholla myös affrikaatat) aikaisemmista nasaalialkuisista konsonanttiyhtymistä de-nasalisaation tietä (*mp > b* jne.). Jossain myöhemmässä vaiheessa nämä sekun-dääriset konsonantit levisivät myös sanan alkuun, jolloin konsonanttisysteemissä saavutettiin yhdenmukaisuus sananalkuisen ja -sisäisen edustuksen kes-ken.¹⁴ Sanan alussa soinnillisten klusiilien ja sibilanttien esiintymisalueena tuli melkein yksinomaisesti olemaan tuon yleistymisvaiheen aikana tai jälkeen kieleen ilmaantunut sanasto, jonka pääosan muodostavat deskriptiivis-ono-matopoeettiset ja lainasanat. Permiläisissä kielissä uudet äänneet pystyivät eräissä harvoissa tapauksissa tunkeutumaan kielessä jo ennestään olleisiin sa-noihin, syrjäyttäen sanan alusta soinnittoman konsonantin. Siitä syystä *sm. paras, perä, pieli; tyvi; kynsi* sanojen perm. vastineet alkavat soinnillisella klu-siililla; *kansa* sanan vastine on syrjäänissä *g*-alkuinen (*goz*), mutta *votjakissa k* on säilynyt (*kuz*).

Teoria sananalkuisten soinnillisten sibilanttien ja klusiilien suomalais-ugrilaisuudesta paljastaa perinnäisen äännehistoriallisen tutkimusmetodimme puutteellisuuden. Oletettaessa kantakielen äänneiden suoraviivaista, yleensä poikkeuksetonta kehitystä eksyttiin yksipuoliseen analyttisyyteen eikä aja-teltu sitä, että äänneet ovat kaikissa kielenvaiheissa vain osasia kokonaisuudessa, systeemissä, joka monestikin voi omien tarpeidensa mukaan ratkaise-valla tavalla säädellä äänneiden muutoksia. Tätä tärkeää systeemikokonaisuuden periaatetta ovat sittemmin erityisesti fonologit tähdentäneet. Siihen no-jautuen voitaneen selittää eräitä muitakin suomalais-ugrilaisen konsonantiston ilmiöitä, joiden tähänastinen käsittely vaikuttaa epätydyttävältä. Kanta-ostjakissa on ollut kaksi liudentumatonta *n*- ja *l*-äännettä, etinen dentaalinen ja takaisempi postalveolaarinen. Ne ovat erillisiä *foncemeja* eivätkä siis toistensa kombinatorisia variantteja. Kun kahtalaisuudelle ei voitu löytää äänneympä-ristön vaikutukseen perustuvaa selitystä, sen arveltiin olevan suomalais-ugri-laisen, mahdollisesti jo uralilaisen kantakielen perua¹⁵. Kysymystä ostjakin postalveolaaristen (alkujaan kakuminaalisten) konsonanttien synnystä on tar-kasteltava kokonaisuutena. Näihin äänneisiin kuuluu edellä mainittujen lisäksi affrikaatta *tʃ* (> murteittain *ʃ*, *s*). *tʃ*-affrikaatan suomalais-ugrilaisuus näyttää kiistattomalta, sillä se tava:aan lukuisissa yhteisissä sanoissa tšeremississä, permi-läisellä taholla sekä ostjakissa. Kakuminaalinen *n* on oletettavasti esiintynyt *ntʃ*-

¹⁴ Ks. FUF XXXII, Anz. 71—72; vrt. myös Steinitz, mts. 16.

¹⁵ KARJALAINEN Beiträge zur Geschichte der finnisch-ugrischen dentalen Nasale, SUSA XXX: 24 ss. 1—30, PAASONEN Beitr. 36—37, TOIVONEN FUF XX 81. Ostjakin takaista *l*:ää olettaa suomalais-ugrilaiseksi myös Steinitz, mts. 38.

yhtymässä (esim. **küntšē* 'kynsi') dentaalisen *n:n* kombinatorisena varianttina. Obinugrilaisella taholla on tältä kapealta pohjalta sitten kehittynyt erityinen postalveolaaristen konsonanttien sarja: *n* lohkesi *lʃ:n* edeltä sekä vokaalienväliseen että sananalkuiseen asemaan ja sarjan täydennykseksi syntyi kokonaan uusi postalveolaarinen likvida *l*. Ostjakin yksinäis-*n:n* tai *-l:n* sisältävät sanat tuntuvat olevan suurelta osalta deskriptiivisiä tai onomatopoieettisia, ja vain ani harvalla on varmoina pidettäviä vastineita obinugrilaisen erikoissanaston ulkopuolella (*l > l* resp. *n > n* on tapahtunut parissa suomalais-ugrilaiseen kerrostumaan kuuluvassa sanassa), kun taas *n-* ja **l-*sanoilla on niitä hyvin runsaasti. Tämä seikka ratkaisevasti viittaa postalveolaaristen yksinäiskonsonanttien myöhäsyntyisyyteen. — Tutkijain mielenkiintoa herättäneet vogulin kielen sibilantisuhteet kuuluvat nekin kysymyksiin, joiden ratkaisemisessa fonologia näyttää tarjoavan apua. Kun havaittiin, että sm.-ugr. **ʃ*:llä oli vogulissa edustajanaan joko kvog. *s* tai *ʃ*, ja kun tämä kahtalaisuus ei ottanut selvitykseen vogulin omista edellytyksistä, ei katsottu olevan muuta mahdollisuutta kuin olettaa suomalais-ugrilaisessa kantakielessä olleen kaksi liudentunutta sibilanttia, **ʃ* ja sen lisäksi myös **ʃ*, jotka olisivat kaikissa muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä sulautuneet yhteen mutta pysyneet erillään vogulissa.¹⁶ Mutta asia voidaan selittää toisinkin. Sm.-ugr. **ʃ* oli jo ugrilaisena yhteisajana muuttunut *s*:ksi ja kantavogulissa tuli edellä puheena olleesta kakuminaalisesta *lʃ*-affrikaatasta säännöllisesti *ʃ*, jommoista äännettä ei tässä kielessä sitä ennen ollut. Vogulissa syntyi täten fonologinen vastakohtaisuus *s—ʃ*, mutta jälkimmäisellä äänteellä oli harvinaiseen affrikaataan palautuvana paljon pienempi frekvenssi kuin erittäin yleisellä *s*:llä. Äännehistorioitsija joutuu usein päättelemään, että uuden, muodostumassa olevan äännekategorian on ollut niin sanoaksemme taisteltava olemassaolostaan. Voidakseen vallata pysyvän sijan äännesysteemissä tulokkaan täytyy saavuttaa kielen sanastossa tietty vähimmäisfrekvenssi, ja ellei tähän tavoitteeseen päästä säännöllisen äännekehityksen tietä, niin se toteutuu sporadisin äänteenmuutoksin; tästäkin syystä uudella äänteellä näyttää usein olleen merkillistä ekspansiovoimaa. Kantavogulissa otaksuttavasti kävi niin, että tasapainon saavuttamiseksi *s—ʃ*-parin jäsenten kesken kielen *s*-sanat runsaslukaisesti siirtyivät *ʃ*-sanojen ryhmään.

Edellä jo ohimennen mainittiin astevaihtelu. Tämän, suomalais-ugrilaisen konsonantiston tutkimuksen eräässä vaiheessa suorastaan keskeisen sijan saaneen ilmiön kronologia on monistakin yrityksistä huolimatta lopullista selvitystä vailla. Suomalais-ugrilaisella alalla astevaihtelua tavataan itämerensuomessa ja lapissa, minkä lisäksi eräät samojedikielet tuntevat hyvin saman-

¹⁶ Toivonen, Kleiner Beitrag zur Geschichte der finnisch-ugrischen Sibilanten, SUST LXVII 377—384.

tapaisen konsonanttivaihtelun. Tällä perusteella pidettiin astevaihtelun uralilaisista ikää aikoinaan varmana. Viime vuosina on kuitenkin varsin yleisesti arveltu, että itämerensuomalais-lappalainen astevaihtelu ei olisi geneettisessä yhteydessä samojedilaiseen, vaan ainoastaan sen paralleeli-ilmiö. Vain samojedikielten astevaihtelun edellytysten ja luonteen perusteellinen tutkimus, jota ei vielä ole suoritettu, saattanee ongelmaa valaista. Astevaihtelun puuttuminen useimmista suomalais-ugrilaisista kielistä ei sinänsä riitä kumoamaan ennen kaikkea Setälän nimeen yhdistyvää astevaihteluteoriaa. Etäsukukielillemme tyypillisessä vokaalienvälisen *k:n*, *t:n* ja *p:n* soinnillistumisessa tai — etenkin permiläisellä taholla — kadossa lienevät yleisenä välivaiheena olleet spirantit γ , δ , β (jommoiset, monissa murteissa tosin klusiilien rajalla häilyvät, nykyisinkin tavataan tšeremississä), mikä prosessi samalla kielialueella tapahtuneen *kk:n*, *tt:n*, *pp:n* lyhenemisen kanssa jo olisi riittänyt tekemään astevaihtelun säilymisen käytännöllisesti katsoen mahdottomaksi. Lisäksi näille kielille ovat ominaisia sellaiset sekundääriset tendenssit kuin loppu- ja sisäheitto sekä monenlaiset uudiskehittymät sanavartaloiden ja suffiksien keskinäisissä suhteissa, jotka kaikki ovat astevaihtelun edellytyksiä hämmentäviä tekijöitä.¹⁷ Niin kauan kuin astevaihtelun uralilaisuutta ei kyetä kiistämään tähänastisia painavammin argumentein, on kysymystä pidettävä avoimena. Astevaihtelun esiintyminen suomalais-ugrilaisessa kantakielessä merkitsisi sitä, että konsonanttien lukumäärä olisi ollut alumpana mainittua jonkin verran suurempi. Sanansisäiseen konsonantistoon tulisi lisää pari spiranttia ja mahdollisesti soinnittomia sibilantteja ja affrikaattoja vastaavat soinnilliset. Näitä äännteitä ei periaatteessa kuitenkaan voitaisi katsoa itsenäisiksi foneemeiksi, vaan ainoastaan tiettyjen soinnittomien konsonanttien kombinatorisiksi varianteiksi.

Suomalais-ugrialaisten kielten vokaaliston selvittely näyttää vahvistavan jo ARVID GENETZin edustamaa käsitystä, että itämerensuomalaiset kielet, joiden äännerakenteen yleisestä konservatiivisuudesta esim. vanhojen balttilaisten ja germaanisten lainasanojen äänneasu antaa hyvän viitteen, ovat nimenomaan vokaalienkin suhteen säilyneet vanhalla kannalla, jos kohta kantasuomalainen vokaalisysteemi oli kokonaisuutena kehittynyt alkuperäistä monimuotoisemmaksi.¹⁸ Suomalais-ugrilaisessa kantakielessä on todennäköisesti ollut erikseen lyhyiden ja pitkien vokaalien kategoria saman periaatteen mukaisesti kuin itämerensuomessa, sopusoinnussa sanansisäisten konsonanttien kahden kvantiteettisarjan kanssa. Toistaiseksi tämä sarjajako voidaan todeta

¹⁷ Ks. Vir. 1953 s. 308, FUF XXXII, Anz. 67.

¹⁸ GENETZ Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi- ja useampitavuisissa sanoissa; Unkarin ensi tavuun vokaalien suhteet suomalais-lappalais-mordvalaisiin.

suomalais-permiläiseltä ajalta periytyväksi.¹⁹ Ugrilaisessa ryhmässä syntyneiden monivivahteisten vokaalisysteemien perusteellista historioivaa selvitystä haittaa vertailumateriaalin niukkuus, mutta esim. ims. *u:n* ja *ū:n* ostj. vastineet ovat siksi selvästi eri linjoilla, että ne ilmeisesti kuvastavat ikivanhaa kvantiteettieroaa. AULIS J. JOKI on havainnut samojedissa asti vokaalisuhteita, jotka viittaavat itämerensuomen edustuksen mukaisen sarjajaon esiintymiseen jo uralilaisessa kantakielessä.²⁰

Mitä vokaalikvaliteettiin tulee, suomalais-ugrilaisen kantakielen vokaalit ovat jakaantuneet kahteen ryhmään, taka- ja etuvokaaleihin. Setälän oletusta keskivokaalien (esim. *e:n* ja *i:n*) esiintymisestä kantakielessä²¹ tosiasiat eivät tue. Itsenäinen keskivokaalisarja, jonka jäseniä ei käy tulkitseminen asianomaisen kielen muiden vokaalien kombinatorisiksi varianteiksi tai sellaisista kehittyneiksi, kuten on esim. eteläisten itämerensuomalaisten kielten taka-*e:n* laita²², tavataan selväpiirteisimpänä syrjäänissä ja votjakissa, mutta se on vasta kantapermiläisenä aikana syntynyt varhaisemmista taka- ja etuvokaaleista.²³ Kantavogulin *ē* taas palautuu W. STEINITZIN mukaan aikaisempaan avoimeen *o*-vokaaliin.²⁴ Lapissa, mordvassa ja tšeremissä tavattavat yksinäiset keskivokaalitapaukset ovat nekin järjestään myöhäsyntyisiä.²⁵

Nykyisten suomalais-ugrilaisien kielten vokaalisysteemit tarjoavat mitä vaihtelevimman kuvan. Kuinka nopeaa ja perin juurin toisistaan poikkeaviin tuloksiin johtanutta kielten erikoiskehitys on saattanut olla, sen osoittaa esim. volgalaiseen ryhmään kuuluvien mordvan ja tšeremissin kielten vokaalilistojen keskinäinen vertailu. Myöhäiskantamordvalainen vokaalisto, joka on kaikista suomalais-ugrilaisista systeemeistä yksinkertaisin, sisälsi ainoastaan kuusi lyhyttä vokaalia, kolme takaista ja kolme etistä. Tšeremissiläiseen perussysteemiin kuului viisi taka- ja kahdeksan etuvokaalia, näistä kymmenen kvantiteettivaihtelun alaisia täysvokaaleja ja kolme vaihtelemattomasti lyhyitä redukoituneita vokaaleja.

Alkuperäinen suomalais-ugrilainen systeemi lienee käsittänyt lyhyet taka-vokaalit *a, o, u* ja etuvokaalit *ä, e, ü, i* sekä pitkät takavokaalit *ō, ū* ja etuvokaalit *ē, ī*, jotka kaikki ovat sellaisinaan säilyneet itämerensuomalaisella taholla.²⁶ Ensi tavua kauempana esiintyi yksinomaan lyhyitä vokaaleja ja näistäkin ilmeisesti vain illabiaalinen vokaalikolmikko *a, ä, e*.²⁷ Nämä kolme äännettä

¹⁹ Ks. FUF XXIX 322—323, FUF XXXI 264, 332—333, Vir. 1951 s. 450. Toisenlaisen käsityksen suom.-ugr. vokaalien alkuperäisistä kvantiteettisuhteista on Steinitz esittänyt teoksessaan *Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus*.

²⁰ Ks. Vir. 1950 ss. 157—158. ²¹ IT IX, palsta 305. ²² Ks. Vir. 1945 ss. 158—182.

²³ Ks. Vir. 1951 s. 440—, FUF XXXI 332—340. ²⁴ Steinitz, *Vok.* 80.

²⁵ Ks. Vir. 1945 ss. 161—169, *Ural-Altäische Jahrbücher* XXVIII 80.

²⁶ Ks. esim. FUF XXXI 259, 332.

²⁷ Ks. Genetz, *Ensi tav. vok.* 7—8, RAVILA *Vir.* 1939 ss. 107—108; vrt. myös *Vir.* 1948 s. 129—, *Scandinavica et Fenno-Ugrica* (*Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1953—54) s. 183—.

ovat selvästi olleet jo uralilaisena aikana kaksitavuisen sanavartalon päätte-vokaaleina, niin kuin T. LEHTISALO on osoittanut.²⁸ Suomen kielelle ominaiset diftongit ovat kauttaaltaan sekundäärisiä. Tämä koskee ei ainoastaan ns. aukenevia diftongeja, esim. *uo* ja *ie*, joiden sijalla useissa viron murteissa vielä onkin pitkät vokaalit (*ō*; *ē*, *ē̄*), vaan myös ns. ummistuvia *i*-, *u*- ja *y*-loppuisia diftongeja, esim. *ai*, *au*, *äi*, *äy*. Viimeksi mainittujen jälkikomponentti on etymologisesti konsonantiksi katsottava ja kehittynyt vokaaliutumalla aikaisemmasta tavunloppuisesta *j*:stä ja *v*:stä²⁹, esim. sana *voi* palautuu konsonanttivartaloon **voj-*, *louna(s)* taas edellyttää alkumuotoa **lovna*.

Sanan eri tavujen vokaalien keskinäisiin suhteisiin liittyy tärkeä kysymys vokaalisoinnusta, sen iästä ja alkuperäisestä luonteesta. Vokaalisoinnun suomalais-ugrilaisuutta Setälä piti hyvin todennäköisenä, mutta ei kuitenkaan todistettuna.³⁰ Sitten on useiden tutkijain antamin lisin Setälän kaipaama todistus esitetty³¹, niin ettei vokaalisoinnun suomalais-ugrilaisesta, jopa uralilaisesta alkuperästä voine enää olla epäilystä. Tavallisesti on ajateltu suomalais-ugrilaisen vokaalisoinnun perustuvan progressiiviseen assimilaatioon, ts. ensi tavun vokaalin kvaliteetti olisi ilman muuta määrännyt, esiintyikö jälkitavuuissa taka- vaiko etuvokaaleja. Tähän teoriaan ei sovellu suomen kielelle ominainen osittainen vokaalisointu, jossa kaksi etuvokaalia, *e* ja *i*, on vokaalisoinnillisesti neutraaleja, esiintyen yhtä hyvin taka- kuin etuvokaalienkin yhteydessä. Eri tavoin voidaan torjua Setälän käsitys, että takavokaalien naapuruuksessa tavattavat *e* ja *i* palatuisivat suomalais-ugrilaisiin taka- tai keskivokaaleihin — mistä asiasta jo edellä on ollut puhetta —, ja että suomessa olisi siis aikaisempi täydellinen vokaalisointu tältä kohdin häiriintynyt. Paremmiin eri kielten oloja vastaava kuva vokaalisoinnun synnystä voidaan ilmeisesti luoda olettamalla, että alunperin ei olekaan ollut kysymys progressiivisesta assimilaatiosta, vaan pelkästään siitä, miten suomalais-ugrilaisen vokaaliston yksityiset jäsenet keskenään kombinoituivat sanavartaloissa. Jos lähdetään käsityksestä, että ensi tavussa oli vokaaliparit *a-ä*, *o-e*, *u-ü* sekä pariton *i*, toisessa tavussa vokaalipari *a-ä* (jonka jäsenet eivät olleet etymologisesti toistensa kombinatorisia varianteja enempää kuin ensi tavussakaan) sekä pariton *e*, niin on luonnollista, että ensi tavun takavokaalit kombinoituivat toisen tavun *a*:n, etuvokaalit *ä*:n kanssa, kun taas pariton *i*

²⁸ Über die primären uralischen Ableitungssuffixe 11—23; vrt. myös Joki, FUF XXXII Anz. 21—22.

²⁹ Ks. CASTRÉN De affinitate declinationum 29, Vom Einflusse des Accents in der lappländischen Sprache 28, Genetz, Versuch einer karelischen Lautlehre 4, WIKLUND Entwurf einer urlappischen Lautlehre 317—318, Paasonen, Beitr. 281—283; vrt. myös FUF XXX 22—34.

³⁰ IT IX palstat 305—306.

³¹ Ks. esim. COLLINDER Das Alter der Vokalharmonie in den uralischen Sprachen (Spräketenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1940—1942) ss. 85—114 ja siinä mainittua kirjallisuutta.

kykeni kombinoitumaan sekä ä:n että a:n kanssa (vrt. sm. *silmä: ilma*; vartalo-tyyppi *velka* on myöhäsyntyinen, todennäköisesti vain suomalais-volgalaiseen aikaan ulottuva); toisen tavun parittoman e:n kanssa olivat kaikki ensi tavun vokaalit kombinoitumiskykyisiä (vrt. sm. *väke-, teke-, sylke-, nime-: pane-, poske-, kulke-*). Vasta sanavartaloihin liittyvien epäitsenäisten suffiksaalisten ainesten yhteydessä voidaan puhua progressiivisesta assimilaatiosta. Näin siis suomen kieli näyttäisi vokaalisoinnunkin alalla säilyttäneen hyvin vanhan piirteen.³²

Setälän vokaaliteorian mukaan suomalais-ugrilainen kantakieli olisi tuntenut indoeurooppalaisten kielten ablautvaihtelun kaltaisen vokaalivaihtelun, jonka hän arveli olleen yhteydessä astevaihteluun. Setälä vetosi eräisiin lapin ja mordvan vokaalisuhteisiin, mutta ne selittyvät aivan toisin, asianomaisten kielten erikoiskehityksestä johtuviksi.³³ Ainoastaan ugrilaisissa kielissä, pisimälle kehittyneenä ostjakissa, tavataan sellaista paradigmaattista vokaalivaihtelua, jonka synty ja kronologia on toistaiseksi ratkaisematta. Erinäisten seikkojen nojalla sopii kuitenkin otaksua, että tämäkin vaihtelu on myöhäsyntyinen ja heijastelee saneiden jälkitavuisissa aikojen kuluessa tapahtuneita muutoksia. Indoeurooppalaisesta ablautista ostjakkilainen vaihtelu eroaa olennaisesti siinä, ettei sillä yksinään ole, jotakuta harvaa poikkeusta lukuunottamatta, merkitysopillista funktiota. Indoeurooppalaisen äännevaihtelun synnystä lausutut käsitykset lienevät olleet Setälällä esikuvina hänen asettaessaan olettamansa suomalais-ugrilaisen vokaalivaihtelun syy-yhteyteen liikkuvan aksentin kanssa, jota hän arveli suomalais-ugrilaisille kielille alkuperäiseksi.³⁴ Useissa sukukielissämme sanan pääpaino saattaakin sijaita milloin milläkin tavulla, mutta tämä liikkuva aksentti on varsin helposti selitettävissä kyseisten kielten omiin erikoisedellytyksiin, nimenomaan vokaalien monestikin myöhäsyntyisiin laajuussuhteisiin pohjautuvaksi. Primääriseltä vaikuttaa ehdottomasti alkupainotus, so. pääpainon pysyvä sijainti ensi tavulla, mikä on ominaista itämerensuomelle, lapille, vogulille (lukuunottamatta sen eteläisiä murteita, joissa paino on, mahdollisesti tataarin kielen vaikutuksesta, viimeisellä tavulla) sekä unkarille.³⁵

Kantakielen äänneet kombinoituivat kielen sanastossa vartaloiksi, jotka olivat perusmuodossaan kaksitavuisia ja vokaaliloppuisia; poikkeuksena olivat yksitavuiset pronominivartalot. Sanat alkoivat joko yhdellä konsonantilla (joissakin tapauksissa nähtävästi myös affrikaatalla) tai harvemmin vokaalilla. Uralilaisella ja suomalais-ugrilaisella kaudella olivat kaksitavuisen varta-

³² Ks. Vir. 1948 ss. 139—144, Scandinavica et Fenno-Ugrica ss. 184—185.

³³ Ks. Genetz, Ensi tav. vok. ss. 50—56; vrt. myös SUST LXXIX 56—75, FUF XXIX 290—337.

³⁴ Ks. Über Quantitätswechsel im Finnisch-ugrischen, SUSA XIV: 3, erityisesti ss. 19—23, 49—51.

³⁵ Ks. Nyelvtudományi Közlemények LVI 3—12, Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae V 21—32.

loiden joukossa *e*-vartalot suurena enemmistönä; niitä oli suunnilleen yhtä paljon kuin *a*- ja *ä*-vartaloisia sanoja yhteensä. Tässä suhteessa tilanne oli aivan toinen kuin nyky-suomessa, jossa *e*-vartalo on mahdollisesti jo suomalais-permiläisenä aikana alkaneen taantumisprosessin johdosta kutistunut lukumäärältään summittaisen arvion mukaan n. kahdeksanteen osaan *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteisestä lukumäärästä.³⁶ Näihin perusvartaloihin liittyvinä tavattiin suomalais-ugrilaisessa kantakielessä suuri määrä suffikseja: johtimia ja taivutuspäätteitä. Suffiksit olivat joko yhden konsonantin muodostamia tai sisälsivät konsonanttiaineksen ohella, joka tässä tapauksessa saattoi olla myös geminaatta taikka konsonanttiyhtymä, päätevokaalin. Geminaattoihin verrattavia pitkiä konsonantteja ei esiintynyt, ei liioin konsonanttiyhtymiä, sananloppuisina kuten ei sanan alussakaan. Oliko jo tällöin myös olemassa kaikissa nykyisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä tavallisia vokaalialkuisia suffikseja, on tietymätöntä. Mainitunlaisten suffiksien alkuvokaalit näyttävät yleensä lohjenneen jonkin vartalotyypin päätevokaalista tai syntyneen vokaalin ja konsonantin sulaumasta. Mielenkiintoinen on toistaiseksi lähemmin tutkimaton kysymys sellaisten suffiksiryhmien synnystä, jotka ilmeisestikin sisältävät yhteisen konsonanttiaineksen, mutta eroavat toisistaan joko vokaalirakenteeltaan tai siten, että vokaali voi jostain variantista kokonaan puuttuakin.

Näin olemmekin tarkastelussamme tulleet morfologian alalle. Tässä kajoamme vain eräisiin taivutusopin peruskysymyksiin. Yleensä on taivutuspäätte, joka esiintyy sekä jossakin itäiseen (s.o. ugrilaiseen) että jossakin läntiseen (s.o. suomalais-permiläiseen) päähaaraan kuuluvassa kielessä suunnilleen yhtäläisessä funktiossa, katsottu jo tämän levintänsä perusteella suomalais-ugrilaiseksi taivutuselementiksi, ja jos se lisäksi on todettu samojedilaiselta taholta, sitä on pidetty jo uralilaiseen kantakieleen palautuvana. Nykyiselle morfologian tutkimukselle näyttää olevan ominaista lisääntyvä skeptillisyyttä tällaista suoraviivaista selitystapaa kohtaan; yhä useammin on viitattu rinnakkaiskehitysten mahdollisuuteen edellyttämällä, että jonkin kantakielestä periytyvän suffiksin funktiossa on myöhemmissä vaiheissa saattanut tapahtua yhdensuuntaisia muutoksia aivan erillisesti, onpa välistä selitetty toistensa vastineina pidettyjen suffiksien äännteellinenkin yhtäläisyys pelkästään satunnaisesti. Ei ole epäilystäkään siitä, että erinäisissä aikaisemman tutkimuksen tuloksissa on tosiaan ollut ja on edelleenkin tarkistamisen varaa, mutta yhtä ilmeiseltä tuntuu, että tarkistukseen on joskus ryhdytty liian radikaalisin ottein.

Deklinaatioon on perinnäisesti katsottu kuuluneen niin suomalais-ugrilaisena kuin uralilaisenakin aikana nominatiivin eli casus generaliksen lisäksi *n*-päätteisen genetiivin, *m*-päätteisen akkusatiivin,

³⁶ Ks. Vir. 1948 s. 130—.

na (nä)-päätteisen lokatiivin I. olosijan, ta (tä)-päätteisen ablatiivin I. erosijan sekä latiivin I. tulosijan, jonka päätteenä Setälän käsityksen mukaan oli *n*.³⁷ Vielä varmemmin argumentoidulta vaikuttaa *k*-aineksinen sm.-ugr. latiivi.³⁸ Näin rekonstruoitu kuuden kaasuksen systeemi on selväpiirteisen yksinkertainen ja loogillinen. Sijojen lukuun nähden sitä ovat lähinnä useimmat samojedilaiset kielet sekä ostjaksi ja voguli; unkarille ja läntisille suomalais-ugrilaisille kielille tyypillistä on kaasusten runsaampi, osittain hyvinkin suuri lukumäärä.

BJÖRN COLLINDER on eräiden sekä samojedissa että suomalais-volgalaisella taholla tavattavien yhtäläisten käytäntöjen nojalla otaksunut, että jo uralilaisessa kantakielessä lokatiivi (= sm. essiivi) ja ablatiivi (= sm. partitiivi) semmoisinaan olisivat rajoittuneet vain pronominiin taivutukseen sekä eräisiin adverbien ja postposition luonteisiin tapauksiin kuin *alla*, *alta*, *takana*, *takaa*, kun taas varsinaisten substantiivien paradigmassa nämä kaasukset olisivat esiintyneet erilaisiin koaffikseihin yhtyneinä (huom. periaatteellisenä vertauskohtana esim. sm. inessiivin, elatiivin, adessiivin ja ablatiivin päätteet).³⁹ Mutta, kuten PAAVO RAVILA on tähän huomauttanut, mordvassa yleisenä paikallissijana tavattava ablatiivi puhuu toiseen suuntaan, emmekä liioin voisi selittää suomen partitiivin ja essiivin syntaktista esiintymistä Collinderin teorian pohjalta.⁴⁰ Lisättäköön, että vanhan lokatiivin edustajat lapissa, permiläisissä⁴¹ ja obinugrilaisissa kielissä sekä unkarissa ovat elinvoimaisia, tavallistenkin substantiivien paradigmaan kuuluvia kaasuksia, joista monet ovat sitä paitsi säilyttäneet alkuperäisen lokatiivin luonteensa muuttumattomana. Täten uralilaisen kielialueen vastakkaisilla laitamilla ilmenevä vanhojen paikallissijojen yhdensuuntaisesti rajoittunut käytäntö on sittenkin käsitettävä rudimentiksi muinoin yleisestä taivutustyyppistä, joka ymmärrettävästi kylläkin on saattanut säilyä partikkeleissa ja pronomineissa. Suomalais-ugrilaisista kielistä voitaisiin luetella lisää esimerkkejä siitä, kuinka juuri nämä ainekset ovat sitkeästi pysytelleet tavallisten substantiivien paradigmassa valtaan päässeiden uudiskehittymäin (niitä ovat mm. itämeren-suomen sisäiset ja ulkoiset paikallissijat) ulottumattomissa. Setälän ym:n

³⁷ IT X palsta 249.

³⁸ Ks. esim. Collinder, *Jukagirisch und Uralisch* 28—30, *UJb.* XXIV: 3—4 ss. 11—13; muusta kirjallisuudesta ks. Tauli, *UJb.* XXIV:3—4 s. 35.

³⁹ *Jukagirisch und Uralisch* 26—27, *UJb.* XXIV: 3—4 ss. 8—10.

⁴⁰ *Vir.* 1945 s. 321. Myöhemmin Ravila on pitänyt Collinderin käsitystä mahdollisena, ks. *SUST* XCVIII 312.

⁴¹ Tauli sanoo (*UJb.* XXIV :3—4 ss. 29), että permil. kielten inessiivin *in*-päätteessä aikaisemmin vartalon päätevokaalina olleen *i*:n yhteydessä esiintyvä *n* on »eigentlich ein Koaffix». Näin tietenkin vain deskriptiivisessä katsannossa; historiallisesti *in* on *na*-, *nä*-päätteen välitön jatkaja. (Permiläisellä taholla kaikki vain yhden konsonantin sisältävät tai sel-laisiksi loppuheiton kautta tulleet suffiksit ovat kehittyneet vokaalialkuisiksi, jolloin kiteyt-tämällä eri vokaaleja eri tapauksiin on kätevästi eliminoitu morfeemien välisen häiritsevän homonymian vaara, joka tällaisessa loppuheittokielessä olisi muutoin ollut uhkaamassa.)

uralilaisen deklinaatiosysteemin yleisestä luonteesta kaavailemaa kuvaa sopinee siis jatkuvasti pitää ainakin eräässä mielessä todennäköisenä.

Mutta muullakin tavoin on tuota kuvaa tahdottu tarkistaa. Erinomaisen innokkaasti on pohdittu genetiivin kronologiaa ja sen *n*-päätteen alkuperää. Positiivisena saavutuksena on ennen muuta pidettävä K. B. WIKLUNDIN⁴² ja Paavo Ravilan⁴³ taitavasti perustelemaa käsitystä, että genetiivi ja niinikään *n*-päätteinen instruktiivi kuuluvat etymologisesti yhteen. Ravila määrittelee niiden eron siten, että genetiivissä on kysymys *n*-kaasuksen adnominaalisesta, instruktiivissa taas adverbaalisesta käytöstä. Genetiivin ja instruktiivin identtisyyttä todistavia paralleelitapauksia löydämme sekä suomalais-ugrilaisista että muistakin kielistä. Varsin mielenkiintoisena seikkana mainittakoon, että kun *n*-genetiivi rajoittuu suomalais-ugrilaisella taholla läntisimpään, suomalais-volgalaiseen haaraan, instruktiivin (instrumentaalin) esiintymisalue jatkuu ainakin permiläisiin kieliin. JÓZSEF BUDENZISTA⁴⁴ alkaen ovat useat tutkijat otaksuneet joko instruktiivin tai genetiivin kehittyneen loppuheiton kautta *na*-, *nä*-lokatiivista.⁴⁵ Kyseisten muotojen syntaktiset käytännöt eivät tällaista ajatusta vastusta, mutta kylläkin se, että yleiseltä äännerakenteeltaan konservatiivisimmissä kielissä, ts. suomalais-volgalaisella ja samojedilaisella alalla, genetiivi-instruktiivi sekä lokatiivi eroavat toisistaan selvästi ja yhdenmukaisesti.⁴⁶ Obinugrilaisten kielten *n*-aineksen sisältävissä, merkitykseltään lokatiivisissa, latiivisissa ja instruktiivisissa muodoissa vallitsee melkoinen äänneellinen kirjavuus. Luultavaa on, että täällä *n*-päätteen ohella tavattavain erityyppisten *n*+vokaali -päätteiden vokaalaines osittain on myöhäinen suffiksaalinen lisäke (vrt. akkusatiivin *m*-päätteen kehittymistä melkein kaikissa esiintymistapauksissaan vokaaliloppuiseksi⁴⁷). Jos merkitystehtävien yhtäläisyyden katsotaan olevan riittävä perustelu käsitykselle, että jokin konsonanttiloppuinen taivutusmuoto on saattanut syntyä sporadisen loppuheiton kautta toisesta, niinikään olemassaolevasta muodosta (sellaisia oletuksia on kyllä ennenkin esitetty, esim. kun imperfektimuoto *lauoi* on tahdottu johtaa verbaalinominista *laulaja*), joudutaan hyllyvälle pohjalle. Mikä estäisi, jos merkitysopilliset näkökohdat saisivat yksinään ratkaista, esim. selittämästä monikon *t*:tä mainitulla tavalla ablatiivin *ta*-, *tä*-päätteestä syntyneeksi? Tosinhan suomalais-volgalaisissa kielissä ja samojedissa nämäkin suffiksit ovat aivan eriasuiset, mutta mikäli siitä ei välitetä, sopii muotojen yhdistämistä perustella vaikkapa sillä, että lapissa ja mordvassa on monikon nominatiivin sisältäviä lauserakenteita, joiden itämerensuomalaisissa vastineissa mainitun kaasuksen asemesta käytetäänkin yksikön partitiivia.

⁴² Festskrift Qvigstad 1928 ss. 333—337. ⁴³ FUF XXVII 77—80.

⁴⁴ Finn nyelvtan² 88, Ugor alaktan 378.

⁴⁵ Muusta kirjallisuudesta ks. esim. Tauli, FUF XXXII 194—197.

⁴⁶ Vrt. Ravila, FUF XXVII 80. ⁴⁷ Ks. Liimola, SUSA 57: 1 s. 27.

Vanha, paljon kannattajia saanut ja varsin todennäköinenkin ajatus on se, että genetiivi ei varhaisimmassa vaiheessaan ole ollut kaasusmuoto, vaan possessiivinen adjektiivi⁴⁸. Nykyään tavataan täysin genetiivin kaltaisia adjektiiveja etelälapissa (esim. *javvan* 'jauhon; jauhainen'⁴⁹), mordvassa (*keben'* 'kiven; kivinen') ja tšeremississä (*lun* 'luun; luinen, luusta tehty'). Olkoot nämä alkuperäisiä adjektiiveja tai genetiivin adjektiivisia käytäntöjä, joihin verrattavat ovat tuttuja esim. germaaniselta taholta, *n*-päätteisen muodon esiintymistä jo uralilaisessa kantakielessä nimenomaan genetiivinkin funktiossa ei ole millään tavoin osoitettu epätodennäköiseksi.⁵⁰

m-päätteinen akkusatiivi on edustuneena lapissa, tšeremississä, vogulissa, ilmeisesti myös itämerensuomessa (sananloppuinen $m > n$ muutos kantasuomessa), mahdollisesti mordvassa (sananloppuista $m > n$ muutosta voidaan täälläkin olettaa; hämäräksi jää mord. *n*-päätteen liudennus, kuten vastaavasti genetiivin päätteessäkin) ja kaiken todennäköisyyden mukaan permiläisissä kielissä (nim. pronominiin ja possessiivisen taivutuksen akkusatiivissa, jota vastaava tyyppi esiintyy votjakissa joskus muulloinkin ja jonka päätteellä on syrj. *g*, votj. *e*)⁵¹; lisäksi *m*-akkusatiivi tavataan samojedissa. Näin ollen on vaikea ymmärtää Taulin arvelua, että uralilainen kantakieli ei olisi tuntenut akkusatiivia.⁵² Wickmanin yksityiskohtaiseen tutkimukseen perustuva päinvastainen tulos⁵³ sensijaan ei tee väkivaltaa kielellisille tosiasioille. Akkusatiivin puuttumiselle ostjakista on Joki antanut hyvin luonnolliselta tuntuvan selityksen: jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä määräehdoin objektin sijana esiintynyt nominatiivi on täällä kokonaan syrjäyttänyt akkusatiivin.⁵⁴ Eräiden tutkijain edustaman käsityksen, että akkusatiivin päätte oli kehittyneet yksikön 1. persoonan possessiivisuffiksista — tällöin on varsinkin kiinnitetty huomiota vogulin suhteisiin —, on Liimola vakuuttavasti torjunut.⁵⁵

Itämerensuomessa on genetiivin ja akkusatiivin syntaktinen esiintymisalue epäilemättä huomattavasti laajentunut alkuperäisestään; samaa voidaan suurin piirtein sanoa lapista, jossa kuitenkin on vanhemmasta kannasta säilynyt varsin merkittäviä jälkiä. Uralilaisten kielten enemmistö viittaa siihen, että niin genetiivin kuin akkusatiivin ohessa on aikaisemmin yleisesti tunnettu myös nominatiivi samoissa funktioissa, siis attribuuttina ja objektina. Nominatiivia on käytetty silloin, kun oli kysymys jostakin epämääräisestä, yleisestä tai elottomasta vastakohtana määrätylle, yksilölliselle tai elolliselle; näitä

⁴⁸ Asiaa koskevasta kirjallisuudesta ks. UOTILA *Vir.* 1945 s. 327; Tauli, *mts.* 192.

⁴⁹ Ks. BERGSLAND *Roros-lappisk grammatikk* 141, vrt. LAGERCRANTZ *Sprachlehre des Südlappischen* 17—18.

⁵⁰ Vrt. J. ANKERIA (-ANGERE) *Über methodische Fragen der uralischen Sprachforschung* (Spräkvvetenskapliga Sällskapet i Uppsala *Förhandlingar* 1955—1957) s. 4.

⁵¹ Ks. Wickmanin mainitsemaa kirjallisuutta teoksessa *The Form of the Object in the Uralic Languages* 58. ⁵² *UJb.* XXIV: 3—4 s. 28. ⁵³ *Mtss.* 145—149. ⁵⁴ *FUF XXXII, Anz.* 16. ⁵⁵ Ks. *SUSA* 57: 1 s. 25— ja siinä mainittua kirjallisuutta.

ilmaistiin mainituilla muilla sijoilla. Tätä asiaa on viimeksi käsitellyt JULIUS VON FARKAS mielenkiintoisessa tutkielmassa.⁵⁶ Ihmetyttää vain, miksi tekijä, antaen etusijan yleisille kielifilosofisille mietelmille ja selittäen ilman perusteita ostjakin kovin harvajuonteiseksi kutistuneen kaasussysteemin alkuperäisintä kantaa edustavaksi, pitää selvästi havaitsemansa virtuaalisen ja aktuaaliseen välisen vastakohtatendenssin ilmaisemista taiputuksellisin keinoin jo uralilaisessa kantakielessä mahdottomana. v. Farkasin näkemys uralilaisesta kantakielestä perin kehittymättömänä kielimuotona, joka ei vielä tuntenut taiputusta sanan varsinaisessa mielessä⁵⁷, jää vaille kiinteää perustaa. Varmaan uskottavampi on väite, että tälläkin kielellä oli pitkä, monituhattuinen kehitystaival takanaan.

Jo vuosikymmeniä vallitsevana ollut kuva suomalais-ugrilaisesta kaasussysteemistä ei siis liene sanottavien korjauksien tarpeessa. Sen sijaan sopii kysyä, eikö Setälän selitys, että kantakielessä nominien taiputus tapahtui kolmessa luvussa, nim. yksikössä, kaksikossa ja monikossa, ole saanut hieman liian kategorista sanamuotoa. Monikon *t*-tunnuksen lisäksi on itämerensuomen monikon *i*-tunnuksella (< *j) vastineensa samojedissa saakka. Tosin ei ole päästy täyteen selvyyteen siitä, onko jälkimmäisellä suffiksilla johdettu muoto, joka sellaisenaankin tavataan monikon kaasuksena lapissa (genetiivi) ja pohjoissamojedissa (akkusatiivi⁵⁸), ollut jo uralilaisena aikana kaasumuodon resp. monikkovartalon funktiossa. Mahdotonta tämä ei suinkaan liene, kokonaan riippumatta siitä, että *j-aineskin on genetiivin *n*:*n* tavoin alkujaan todennäköisesti adjektiivinjohdin.⁵⁹ Kaksikolla l. duaalilla näyttää myös olevan pari vanhaa tunnusta, *k (esiintyy samojedissa ja obinugrilaisella taholla, mutta tuskin lapissa, vaikka tavallisesti niin selitetään⁶⁰) ja *n* (lapissa ja obinugrilaisissa kielissä). Perusteltua syytä on siis katsoa, että kaksikko ja monikko ovat olleet käytännössä jo hyvin varhain, mutta on epäiltävää, voidaanko nomineilla olettaa olleen täydellistä paradigmaa muissa numeruksissa kuin yksikössä. M. A. CASTRÉNIN mukaan duaali ja monikko ovat useissa samojedikielissä niin puutteelliset, että niistä varsinaisesti vain nominatiivi on käytännössä; muissa sijoissa käytetään tavallisesti vastaavia yksikön muotoja.⁶¹ Lapissa ei varsinaisilla substantiiveilla ole lainkaan duaalia; se rajoit-

⁵⁶ Ks. UAJb. XXVIII 5—17. Aikaisemmasta kirjallisuudesta ks. ennen muuta Ravila, Vir. 1945 ss. 314—326.

⁵⁷ Yllä mainitun kirjoituksen lisäksi ks. UAJb. XXVI 37—60.

⁵⁸ Ks. esim. Joki, FUF XXXII, Anz. ss. 21—22.

⁵⁹ Kirjallisuudesta ks. Uotila, Vir. 1945 s. 327—, Tauli, FUF XXXII 189—190. Ims.-lp. monikon obliikvisijojen *ĭ*-vartalo, jolle on kyllä tarkkoja vertauskohtia sam. taholla, on ilmeisesti muodostunut *i*-loppuisen (genetiivi)kaasuksen pohjalta, ks. HAKULINEN SKRK I 80.

⁶⁰ Näin jo Castrén, Grammatik der samojedischen Sprachen 109. Ks. toisaalta Vir. 1955 ss. 161—174.

⁶¹ Mts. 107.

tuu possessiivisuffikkeihin sekä persoonapronomineihin.⁶² Mordvan monikonmuodostus on yhtä vaillinainen kuin samojedin, ja tšeremissistä puuttuu varsinainen monikko täysin. Milloin tšeremississä monikollisuutta muodollisesti ilmaistaan, se tapahtuu liittämällä yksikön nominatiivin perään yksikössä taipuvia mutta merkitykseltään monikollisia jälkiliitteitä, mitkä myöhäsntyiset ainekset eivät tunnu sulautuneen pääsanaansa suffiksin tavoin, vaan muodostavat sen kanssa yhdyssanan resp. sanaliiton. Näitä nykykielten duaali- ja monikkotaivutuksessa ilmeneviä vajanaisuuksia pitää Ravila huomattavassa tutkimuksessaan Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen⁶³ alkuperäisenä piirteenä.

Substantiivien absoluuttisen taivutuksen lisäksi oli suomalais-ugrilaisessa kantakielessä uralilaisen kauden perintönä myös possessiivinen taivutus. Omistajaa ilmaistiin, kuten nykyisinkin kaikissa uralilaisissa kielissä, possessiivisuffikkeilla, joiden alkusukulaisuus vastaavien persoonapronominien kanssa on helposti havaittavissa. Setälän ym:n mukaan omistettujen useuden ilmaisimena oli koaffiksi *n* (vrt. sm. *poika-n-sa*). *n*-aineksen esiintymistä paitsi tässä funktiossa myös yhtä omistettua merkitsevien muotojen obliikvisijoissa suomessa, lapissa, selvimmin itälapissa⁶⁴, ja samojedissa⁶⁵ täsmälleen samalla tavoin olisi vaikea selittää sattumasta johtuvaksi. Sijapäätteiden ja possessiivisuffiksien järjestys on eri kielissä erilainen; yleinen tendenssi näyttää olevan, että vanhimmissa kaasuksissa taivutuspääte on ennen omistusliitettä, kun taas myöhäsntyisissä kaasuksissa, joiden päätteet ovat usein postpositiolähtöisiä, suffiksien järjestys pyrkii ymmärrettävästi olemaan päinvastainen.⁶⁶ Unkarissa, jonka deklinaation vallitsevana piirteenä on myöhäsntyisten sijojen runsaus, on järjestys: poss.-suff. + sijapäätte tullut yksin vallitsevaksi (poikkeuksena sellaiset poss.-suff:lla varustetut adverbimuodot kuin *mellettem* 'vieressäni, rinnallani' < *mell* 'rinta').

Substantiivin ja verbin kategoriat eivät olleet kielen varhaisemmassa vaiheessa vielä selvästi erillään, kuten osoittavat *tuule-*, *sykke-* yms. myös sukukielissä tavattavat sanavartalot, jotka taipuvat sekä substantiiveina että verbeinä. Näin ollen on luonnollista, että nomini- ja verbisuffiksit ovat melkoiselta osalta samoja. Jo uralilaiselta ajalta peräisin olevia, suomalais-ugrilaisten kielten *k o n j u g a a t i o s s a* erilaisia tehtäviä saaneita verbaalinominien johtimia Lehtisalo luettelee kymmenkunta⁶⁷; kaikki nämä tosin eivät liene

⁶² Myös itämerensuomen vastaavissa aineksissa ilmenee piirteitä, jotka hyvin selittyvät rudimenteiksi varhaiskantasuomalaisesta duaalitaivutuksesta, ks. Vir. 1955 s. 161—.

⁶³ FUF XXVII 1—136. Ravila on esittänyt myös otaksuman, että monikon tunnus on alkujaan liittynyt vain predikaattinomiiniin, josta se olisi myöhemmin, kongruenssin kehityessä, yleistynyt subjektiin.

⁶⁴ Ks. NESHEM *Studia Septentrionalia* II 149—175.

⁶⁵ Ks. *Jazyki i piśmennost' narodov severa* I 27—33, 62—66, 80—83.

⁶⁶ Viimeksi asiaa on käsitellyt Tauli, *Orbis* II: 2 ss. 397—404. ⁶⁷ Mt., passim.

varmoja. Niistäkin osa esiintyy samalla denominaalisina. Kun verbien persoonapäätteet ovat enimmäkseen samaa lähtöä, osittain suorastaankin samoja kuin possessiivisuffiksit, nähdään myös näiden taivutusmuotojen olleen alunperin nominaalisia. Moduksia ja tempuksia ilmaistiin jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä erityisin tunnuksin, niinkuin Setälä on osoittanut erinomaisessa väitöskirjassaan *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung der finnisch-ugrischen Sprachen*. Tältä ajalta juontuvat ainakin imperatiivin ja preesensin tunnuksena oleva **k* (esim. sm. *tule*, murt. *tule-k*, *tulemme* < **tule-k-mek*), preteeritin tunnukset **j* (esim. sm. *tuli*, *anto-i*) ja *ś* (esim. mord. *kulo-ś*, tšer. *kò-lò-ś* 'kuoli') ja konjunktiiivin tunnus *n* (esim. sm. *anta-ne-n*). Numeroita oli samoin kuin deklinaationkin alalla kolme, ja niiden tunnukset olivat moja kuin nominien taivutuksessa esiintyneet. Useat suomalais-ugrilaiset kielet viittaavat siihen, että yksiköllä oli huomattavasti laajempi käytäntö kuin nykyisin itämerensuomessa. Duaalia ja monikkoa lienee alunperin käytetty vain silloin, kun on ollut puhe kahdesta tai useammasta henkilöistä tai muuten määräisestä taikka yksilölliseksi käsitetystä oliosta.⁶⁸

Uralilaisen taivutusopin mielenkiintoisimpia ilmiöitä on kahden erilaisen konjugaation, subjektiivisen ja objektiivisen, esiintyminen mordvassa, ugrilaiseen haaraan kuuluvissa kielissä ja samojedissa. Karkeasti yksinkertaistaen tämän voitaisiin sanoa, kuten usein on sanottukin, merkitsevän sitä, että predikaatilla, joka viittaa objektiin, on näissä kielissä toisenlaiset persoonapäätteet kuin objektittomalla predikaatilla. Kuitenkin kaikkialla ilmenee selvä tendenssi käyttää erityisiä objektiivisia persoonapäätteitä nimenomaan silloin, kun kysymys on määräisestä objektista; epämääräisen objektin yhteydessä verbi taipuu samoin kuin objektittomana eli siis subjektiivisen konjugaation mukaan. Tämän kahtalaisen taivutustavan ikää Setälä ja Szinyei eivät yleiskatsauksissaan koskettele, Setälä sivuuttaa koko ilmiön. ANTAL KLEMM katsoo, että objektikonjugaatio ei ole peräisin suomalais-ugrilaisesta kantakielestä, vaan on syntynyt eri kielissä rinnakkaiskehityksen tuloksena⁶⁹, kun taas Ravila⁷⁰ ja KNUT BERGSLAND⁷¹ jättävät avoimeksi mahdollisuuden, että subjekti- ja objektikonjugaatiot ovat voineet olla jossain muodossa olemassa jo uralilaisena aikana. Vanhinta tyyppiä edustavan objektikonjugaation päätteet ovat possessiivisuffikseja, ts. kysymyksessä on tällöin verbin käyttö nominina, esim. unk. *várrom* 'odotan häntä' on alunperin merkinnyt suunnilleen 'odottamiseni'. Viittauksen objektiivisen konjugaation aikaisemmasta esiintymisestä myös lapissa Ravila on nähnyt siinä, että maini-

⁶⁸ Vrt. Ravila, *Vir.* 1938 s. 290, FUF XXVII 61—.

⁶⁹ *Nyelvtudományi Közlemények* XLVI 194.

⁷⁰ Om konjugationens uppkomst i de uraliska språken (*Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Årsbok* 1948 ss. 58—64).

⁷¹ *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* XV, 1949 ss. 369—371.

tun kielen imperfektitaivutuksen eräät persoonapäätteet ovat vastaavista preesensin persoonapäätteistä täydellisesti eroten samoja kuin possessiivisuffikit; subjektiivisen ja objektiivisen taivutuksen välinen ero olisi muuntu-
nut preesens—imperfekti vastakohtaisuudeksi.

Kun verbin taivutus suomalais-ugrilaisessa kantakielessä tapahtui paitsi kolmessa persoonassa myös eri luvuissa, tempuksissa ja moduksissa, mahdollisesti kahdessa konjugaatiossakin, oli konjugaatiosysteemi siis jo tällöin kehitynyt hyvin monimuotoiseksi. Millainen se yksityiskohdissaan oli, siitä ei voi muodostaa käsitystä, semminkään kun nykykielten suhteet ovat kaikkea muuta kuin yhtenäisiä.

Kysymys taivutuselementtien synnystä ei enää kuulu tämän katsauksen puitteisiin. Vain taustan luomiseksi edellä esitetulle mainittakoon, että Setälä viitoitti väitöskirjassaan myöhemmälle tutkimukselle selvän tien osoittaes-
sansa tempus- ja modustunnusten olevan »yleensä vain tietyissä syntaktisissa funktioissa käytettyjä vartalonmuodostussuffikseja, so. johtimia».⁷² Dekli-
naatiosuffiksien kehittymistä niinkään johtimista on oletettu varsin yleisesti.⁷³ Tätä kantaa edustava Ravila on huomauttanut, että johtimet puolestaan saattavat olla pronominaalista alkuperää.⁷⁴ Samansuuntaisia ajatuksia, joilla on vastineensa myös indoeurooppalaisen kielitieteen piirissä, ovat sittemmin esittäneet eräät muutkin fennougristit.⁷⁵ Jos kuvitellaan millaista esifleksiivisen kauden kielimuoto on ollut, tuskin voidaan päätyäkään muunlaisiin käsit-
tyksiin, kuin että taivutussuffiksien edeltäjinä on ollut pronomien ja partikkelien tapaisia lyhyitä viittaus- ja täytesanoja. Esim. uralilaisten kielten kohdalta tuo vaihe kuitenkin sijoittuu niin kaukaiseen muinaisuuteen, että kat-
seemme ei sinne asti kannu. Teoreettisia kaavailuja tietenkin voidaan esittää, mutta luotettavan lähtökohdan löytyminen nykykielistä taivutuksen synnyn ja eri kehitysvaiheiden selvittämiseksi ei ole todennäköistä. Paljoakaan tuskin on rakennettavissa sen varaan, että äänteellistä samankaltaisuutta ilmenee johdinten ja taivutussuffiksien sekä toisaalta pronominivartaloiden kesken. Suomalais-ugrilaisten kielten johtimisto on niin runsas ja monivahainen, että alkukielen kaikki äänteet lähes kaikissa kombinaatiomahdollisuuksissaan ovat niissä edustuneina, ja myös taivutuselementtien lukumäärä on huomattavan suuri. Täten on itsestään selvää, että jokaisella kantakielestä periytyvällä pronominivartalolla on ainakin alkukonsonanttinsa, mutta hyvin useassa tapauksessa myös vokaaliaineksensa suhteen äänteellinen vastine suffiksien joukossa. Tällainen yhtäläisyys ei siis tarkkaan ottaen todista vielä mitään, eikä yrityksillä rakentaa esifleksiivisen kauden lauseita sijoittamalla

⁷² TuM 166.

⁷³ Runsaasti lähdeviittauksia Taulin tutkielmassa *The Origin of Affixes*, FUF XXXII 170—. ⁷⁴ Vir. 1945 ss. 323—326. ⁷⁵ Viimeksi v. Farkas, UAJb. XXVIII 5—17.

taivutuspäätteiden tilalle niille äänteellisesti likeisiä pronomineja ole mainittavaa merkitystä. Paremminkin sopisi kiinnittää huomiota sellaiseen seikkaan, että suomalais-ugrilaiset kielet eivät tunne esim. *p*-, *v*- ja likvida-alkuisia pronomineja, vaikka kyseisiä konsonantteja kyllä tavataan johtimissa, osittain taivutuspäätteissäkin. Siis ainakaan tämänrakenteisten suffiksien olettaminen alkuperältään pronominaalisiksi ei ole vakuuttavaa. Periaatteellisia selitysmahdollisuuksia lienee tämän kuten monen muunkin kysymyksen kohdalla useampia kuin yksi.

ERKKI ITKONEN

Über Laut- und Formenbau der finnisch-ugrischen Ursprache

Nach der Auffassung, die u. a. E. N. SETÄLÄ vertreten hat, erfordert die Verwandtschaft zwischen den finnisch-ugrischen Sprachen die Annahme einer gemeinsamen Ursprache, aus der die jetzigen Sprachformen entstanden sind. In den finnisch-ugrischen Sprachen findet sich keine Stütze für die Kontakt- oder Assimilationstheorie, deren Vertreter HUGO SCHUCHARDT und besonders N. S. TRUBETZKOJ sowie von den Fennougrieten u. a. D. V. BUBRICH und V. TAULI sind. Der Verf. nennt als bestes Beispiel die tscheremissische Sprache, in der sich ein sehr starker türkischer Einfluss widerspiegelt, die aber trotzdem hinsichtlich der primären Biegungelemente reinfinnisch-ugrisch geblieben ist. Entlehnungen von Biegungsuffixen lassen sich allerdings zwischen verwandten Sprachen feststellen, die auch sonst in ihrem Formenbau einander nahestehen. Hierfür werden als Beispiel einige aus dem Karelischen stammende Biegungsuffixe im Russlandlappischen angeführt.

In der finnisch-ugrischen Ursprache kamen mit Sicherheit etwa zwanzig Einzelkonsonanten vor und wenigstens drei Geminaaten, nämlich die Klusile *kk*, *tt* und *pp*; es gab also gesondert eine kurze und eine lange Quantitätsreihe. Ausserhalb der ostseefinnisch-lappischen Gruppe ist der Quantitätsunterschied zwischen kurzen und langen Konsonanten geschwunden, aber die ursprünglichen kurzen und langen Klusile haben sich auch in diesen Sprachen voneinander getrennt erhalten und zwar aus dem Grunde, weil sie sich qualitativ in verschiedene Richtungen entwickelt haben. (Eine Ausnahme bilden die ob-ugrischen Sprachen, in denen ursprüngliches *t* und *tt*

sowie *p* und *pp* zusammengefallen sind.) Die Theorie von W. STEINITZ, wonach es in der finnisch-ugrischen Ursprache nur eine einzige Quantitätsreihe der Konsonanten gegeben habe, geht ganz klar in die Irre. Der Verf. weist auf die Mangelhaftigkeit der traditionellen lautgeschichtlichen Methode hin, die sich darin zeigt, dass man die Laute losgelöst untersucht hat, ohne auf ihre Gliedschaft im Ganzen, im System, zu achten, das in entscheidender Weise die Entwicklung seiner einzelnen Glieder bestimmt haben kann. Die einseitige Betrachtungsweise hat dazu geführt, dass man späte Erscheinungen einiger Sprachen als Erbteil der Ursprache erklärt hat. Es ist u. a. angenommen worden, dass in der fiugr. Ursprache anlautende stimmhafte Sibilanten und Klusile vorgekommen seien. Den Ausgangspunkt dieser Theorie haben die Lautverhältnisse der permischen Sprachen und des Ungarischen abgegeben, deren Ähnlichkeit jedoch zweifellos ein Ergebnis einer getrennten Parallelentwicklung ist. Das postalveolare *l* des Ostjakischen erklärt sich im Lichte der phonologischen Betrachtungsweise leicht als spät entstanden, und das gleiche gilt für die Aufteilung des fiugr. * *š* auf eine *s*-Gruppe und eine *ʃ*-Gruppe im Urvogulischen. Den uralischen Ursprung des Stufenwechsels hat man in den letzten Jahren ziemlich allgemein bezweifelt. Nach der Meinung des Verf. ist diese Frage vorläufig noch offen.

Die Erforschung des fiugr. Vokalismus in der letzten Zeit hat die schon von ARVID GENETZ vertretene Auffassung bestätigt, dass der ostseefinnische Lautbestand sehr konservativ ist; allerdings lässt sich im Urfinnischen eine Entwicklung des ursprünglichen Vokal-

systems zu grösserem Formenreichtum feststellen. Von der für das Ostseefinnische kennzeichnenden Aufteilung in kurze und lange Vokale kann man mit Sicherheit zeigen, dass sie aus der finnisch-permischen Periode stammt, aber es lassen sich, worauf AULIS J. JOKI hingewiesen hat, recht deutliche Spuren von einem früheren Auftreten dieser Erscheinung bis ins Samojedische hinein wahrnehmen. Die Vokale der Ursprache haben sich in Vorder- und Hinter-vokale geteilt; eine Reihe von Mittelvokalen hat es offensichtlich nicht gegeben. Weiter als in der ersten Silbe sind anfänglich nur drei kurze illabiale Vokale vorgekommen, nämlich *a*, *ä*, *e*. Die Vokalharmonie geht auf die uralische Zeit zurück. Sie ist nicht aus progressiver Assimilation entstanden, sondern es hat sich ursprünglich um ein bestimmtes phonologisches Prinzip gehandelt, dem gemäss die Vokale der Ursprache in den Wortstämmen miteinander kombiniert worden sind. Die teilweise Vokalharmonie der finnischen Sprache scheint am besten den ursprünglichen Charakter der fiugr. Vokalharmonie bewahrt zu haben. Die Theorie von einem Ablautwechsel zwischen den Vokalen der fiugr. Ursprache muss als irrtümlich angesehen werden, ebenso die Auffassung, dass der Akzent der Ursprache beweglich gewesen sei; vielmehr hat der Hauptdruck sicherlich ständig auf der ersten Silbe gelegen.

Die Wortstämme der fiugr. Ursprache waren in ihrer Grundform zweisilbig und lauteten auf Vokale aus; eine Ausnahme bildeten die einsilbigen Pronominalstämme. Im Zusammenhang mit diesen Grundstämmen kam eine grosse Zahl von Suffixen vor: Ableitungssuffixe und Biegungsendungen. Die Suffixe bestanden entweder in einem einzigen Konsonanten oder enthielten ausser ihrem konsonantischen Element, das in diesem Fall auch eine Geminata oder eine Konsonantenverbindung sein konnte, noch einen Endvokal. Konsonantenverbindungen gab es weder im Auslaut noch im Anlaut.

Schon von altersher ist man der Ansicht gewesen, dass zum fiugr. Deklinationssystem ausser dem Nominativ ein auf *-n* endender Genitiv, ein Akkusativ auf *-m*, ein Lokativ auf *-na*, *-nä*, ein Partitiv auf *-ta*, *-tä* und ein Lativ auf *-n* oder *-k* gehört haben. Der Verf. stellt fest, dass viele Tatsachen zeigen, dass Lokativ und Partitiv allgemein verbreitete Kasus gewesen sind, deren Vorkommensgebiet in der finnisch-wolgaischen Gruppe und im Samojedischen sich verkleinert hat. Die Endung *-n* des Genitivs und des mit diesem zusammengehörigen Instruk-

tivs ist vermutlich ursprünglich ein Adjektivsuffix gewesen, aber die Ableitung seiner Endung von der Endung *-na*, *-nä* des Lokativs ist aus lautlichen Gründen abzulehnen. Über das Vorkommen des Akkusativs im Fiugr. kann kein Zweifel bestehen. Der syntaktische Gebrauch des Genitivs und Akkusativs hat sich im Ostseefinnischen und Lappischen offenbar ausgedehnt; die übrigen fiugr. Sprachen geben einen Hinweis darauf, dass früher auch der Nominativ anstelle dieser Kasus vorgekommen sein kann. Der als Attribut oder Objekt stehende Nominativ hat etwas Unbestimmtes, Allgemeines oder Lebloses bezeichnet und der Genitiv bzw. Akkusativ im Gegensatz dazu etwas Bestimmtes, Individuelles oder Lebendiges. Den Gegensatz in der Anwendung dieser drei Kasus kann man auch mit den Benennungen »virtuell« und »aktualisiert« charakterisieren, worauf besonders v. FARKAS aufmerksam gemacht hat. Andererseits ist v. Farkas der Ansicht, dass die uralische Ursprache hinsichtlich der Deklination ausserordentlich unentwickelt gewesen ist, eine Auffassung, die der Verf. für unbegründet hält. Schon in der uralischen Ursprache scheint die Deklination der Nomina in drei Numeri üblich gewesen zu sein, im Singular, Dual und Plural, aber die Nomina dürften kein vollständiges Paradigma in anderen Numeri als in der Einzahl gehabt haben. Auch die possessive Deklination stammt aus jener Zeit. Zum Ausdrücken der Vielheit des Besitzes diente das an die Possessivsuffixe sich anschliessende Koaffix *-n*, das sowohl in den westlichen fiugr. Sprachen als auch im Samojedischen vorkommt und zwar auch in den obliquen Kasus von Formen, die einen einzigen Besitz bezeichnen. Diese Übereinstimmung liesse sich sehr schwer auf einen Zufall zurückführen.

Die Kategorien des Substantivs und des Verbs waren im frühen Stadium der Sprache noch nicht klar getrennt und aus diesem Grunde treten in der Konjugation der Verben zahlreiche gleiche Suffixe auf wie in der Deklination der Nomina. Das lässt sich in vielen aus der uralischen Zeit stammenden Verbalnomina beobachten, die in der Konjugation der fiugr. Sprachen verschiedenartige Aufgaben erhalten haben. Die Personalendungen sind meistens desselben Ursprungs, zum Teil geradezu gleich wie die Possessivsuffixe. Modi und Tempora wurden schon in der fiugr. Ursprache durch besondere Charaktere ausgedrückt, von denen wenigstens vier (nämlich das *k* des Präsens und des Imperativs, das *j* und *š* des Präteritums und das *n* des Konjunktivs) sich in heutige Sprachen

fortgeerbt haben. Numeri gab es ebenso wie bei der Deklination drei und ihre Charaktere waren die gleichen wie die dort vorkommenden. Viele Sprachen deuten darauf hin, dass der Singular sehr ausgedehnt angewandt wurde; Dual und Plural dürfte man ursprünglich nur dann gebraucht haben, wenn von zwei oder mehr Personen oder sonstwie bestimmten oder als individuell aufgefassten Wesen die Rede war. Möglicherweise uralische Prämissen hat die zweifache Konjugation der ugrischen und samojedischen Sprachen. Die Personalendungen der objektiven Konjugation, die dann gebraucht wird, wenn das Prädikat auf ein bestimmtes Objekt hinweist, sind nichts anderes als die Possessivsuffixe.

Nach der Meinung des Verf. ist es sehr möglich, dass die Biegungssuffixe sich, wie schon seit den Zeiten E. N. Setäläs viele Forscher angenommen haben, aus Ableitungssuffixen entwickelt haben. Ebenso muss der von PAAVO RAVILA und anderen vorgebrachte Gesichtspunkt beachtet werden, dass die Ableitungssuffixe pronominalen Ursprungs seien. Die Entstehungszeit der Biegungssuffixe liegt jedoch im Uralischen in so ferner Vergangenheit, dass man in den jetzigen Sprachen wohl keinerlei zuverlässigen Anhaltspunkt mehr finden kann, um die verschiedenen Phasen dieses Prozesses klarzustellen.

ERKKI ITKONEN